

KITBA MAGĦŻULA #3

ŻIEDA MA'

SHARE
PHILOSOPHY SHARING FOUNDATION

Silta minn

Laki

PLATUN

daħla

Hawnhekk għandek silta qasira minn wiehed mit-taħdidiet ta' Platon: il-*Laki*. L-isem tat-taħdita jgħib l-isem personal ta' ġeneral militari minn Atena li eżista tassew. Miet fl-418 Q.K.

B'kollox, Platon kiteb 28 kitba, il-biċċa l-kbira taħdidiet filosofici li fihom il-protagonist prinċipali huwa Sokrati. Din it-taħdita partikulari—il-*Laki*—hija waħda mill-aktar bikrin ta' Platon. Anzi, xi wħud iżommu li hi l-eqdem waħda fost it-taħdidiet kollha li kiteb Platon.

Barra d-diversi temi li tittratta, it-taħdita titqies li toffri taħriġ f'dak li jissejjah il-‘metodu Sokraticu’, jiġifieri l-mod pekuljari li bih Sokrati kien jithaddet man-nies u jistharreġ il-fehmiet tagħhom.

It-traduzzjoni li għandek hawnhekk saret direttament mill-original Grieg skont l-edizzjoni mxandra f'Parigi fl-1578 minn Enriku Stephanus. L-enumerazzjoni li tidher mat-test b'ittra żgħar tirreferi għall-paġni u l-paragrafi tal-istess edizzjoni (li baqgħu jigu miżjuda mat-test minn dak iż-żmien 'il quddiem u għalhekk inkludejnihom hawnhekk ukoll).

Il-*Laki* hi waħda minn dawk it-taħdidiet ta' Platon li jissejju 'obstetriċi' b'referenza għas-sengħa tal-qbiela. Dan għaliex Sokrati kien isosni li, bil-mod kif jagħmel l-argumenti, u speċjalment bil-mistoqsijiet bla qjies li kien jagħmel, iġieghel lin-nies 'iwelldu' hsiobjiet u ideat tajba u xierqa. (Ta' min iżid li omm Sokrati kienet qabla u binha, kif kien jgħid hu stess, wiret nofs is-sengħa tagħha ... iżda flok trabi kien 'iwelled' l-ideat.)

Platon kien isosni li l-‘metodu Sokraticu’ kien, f'dan is-sens, obstetriku. Għalhekk il-*Laki* hi wirja jew dimostrazzjoni ta' kif dan jista' jsir.

Bħala struttura interna, il-*Laki* hi maqsuma f'erba' taqsimiet ewlenin. Is-silta miġjuba hawnhekk—minn 189d sa 193d ta' Stephanus—tifforma t-tielet taqsimu, fejn Platon jithaddet dwar is-sura tal-ħila.

Tul it-taħdita, Platon jofroq bejn *ħila* u *sengħa*. Isosni li, filwaqt li bniedem jista' jitgħallem *sengħa* (u wkoll jgħallem it-taħriġ tagħha), ma jistax jitgħallem il-ħila (jew jgħallimha). Bniedem jew għandu l-ħila b'mod naturali jew m'għandux. Mhux bħas-snajja, li tista' titgħallimhom u tiksibhom maż-żmien.

Il-*Laki* ġeneralment tingħata wkoll sotto-titlu (li ma kienx parti mill-original). Huwa dan: *Dwar il-*Olubija**. Fost kwalitajiet oħra, il-qlubija hi waħda mill-ħwejjeġ li ma tistax titgħallimhom jew tikseb is-sengħa tagħhom. Ma jeżistux għalliema tagħha. Il-qlubija hija ħila naturali, isostni Platon. Jew għandek minn għuf ommok jew m'għandekx.

Is-silta magħżula għandha taġġik idea tajba tal-għamla li biha Sokrati kien jibni argument permezz tal-mistoqsijiet li jagħmel. Tista' tara kif Sokrati rari jithajjar jgħallem b'mod dirett. Dejjem jipprova jgħib lill-oħrajn biex johorġu bl-ideat huma, kemm tajbin kif ukoll ħżiena. Xogħolu kien li jiggwida permezz tal-mistoqsijiet halli n-nies jaraw huma stess l-iżbalji u l-kontradizzjonijiet fl-argumenti u l-fehmiet tagħhom u jaslu għal argumenti u fehmiet aktar xierqa. ■

LAKI

Sokrati: ^{189d} Għaldaqstant, se thalluna b'xiber immieher għax it-tnejn li intom ma tridux tissieħbu fl-istharrig.

Lisimaku: Izda issa l-biċċa xogħol għandha x'taqsam magħna lkoll, Sokrati, għax inqisek wiehed minna. Għalhekk aghmel ta' bir-ruhek li qiegħed tistharreġ f'isimhom. Ara x'irriduhom iġhidulna, u għaddielna kelma billi tithaddet magħhom. Bil-għomor li għandi, jiena ninsa x'għandi nistaqsi u saħansitra t-twegibiet li naqla', u jekk it-tahdit nibdluh fin-nofs, lanqas biss nintebaħ, għax ma niftakar xejn. Għalhekk thaddtu bejnietkom, ^{189d} u stharrġu l-problema tagħna. Jien se nismagħkom. Imbagħad, flimkien ma' sieħbi Melisja, nagħmlu hekk kif tkunu qajtjuha intom.

Sokrati: Ejjew nagħmlu, Nikja u Laki, bħalma jitolbuna Lisimaku u Melisja. Issa l-mistoqsijiet li bdejna nistharrġu, "Min kienu l-imgħallmin tagħna f'dan it-tahriġ?" u "Lil min tejjibna?", kellhom imnejn tabilhaqq jisthoqqilhom li nqishom sewwa bejnietna.

^{189e} Izda, b'din is-sura ġdida ta' tahriġ, nemmen li nistgħu naslu wkoll, u x'aktarx nistgħu naqbd u aktar mill-bidu. Għax jekk isehħilna nitgħallmu li xi haġa, meta mehmuża ma' xi haġa oħra, tagħmel lil din ix-xi haġa aħjar, u wkoll, jekk isehħilna nehmzu waħda mal-oħra, naslu biex nifhmu x'sura ta' haġa hi dik li fuqha nkunu qegħdin nistharrġu, u kif inhi l-aħjar għamla ta' kif niksbuha.

Issa nifhem li jista' jkun m'intomx taqbd u x'irrid ingħid, izda tistgħu tifhmuha aħjar hekk: ^{190a} Tafu li l-hars mehmuż mal-għajnejn itejjeb l-għajnejn, u jekk isehħilna nehmzuha mal-għajnejn, inkunu nafu x'inhi din il-hila tal-hars, li fuqha għandna mnejn inkunu qegħdin naraw b'liema għamla l-aħjar li niksbuha malajr. Għax jekk l-ewwelnett ma konniex nafu x'inhuma l-hars jew is-smieġħ, qajla nistgħu nizzeffnu ta' tobbja

tajba fi hwejjeg tal-ghajnejn u l-widnejn, ^{190b} u kif wiehed jista' jikseb il-hars jew is-smiegħ.

Laki: Hekk hu, Sokrati.

Sokrati: Taf, Laki, li bħalissa dawn iż-żewġ shabna qegħdin jistednuna biex ngħaddulhom kelma fuq kif il-hila tista' tkun mehmuża ma' ruħ uliedhom sabiex isiru aħjar?

Laki: Mela ma nafx.

Sokrati: Għalhekk, l-ewwel haġa li għandna nagħmlu huwa li naraw x'inhil-hila. Għax jekk ma nafux tabilhaqq x'inhil-hila, ^{190c} kif nistgħu ngħaddu kelma fuq kif l-aħjar li jista' jiksibha xi hadd?

Laki: Ma jidhirlix li nistgħu, Sokrati.

Sokrati: Mela nagħtu każ, Laki, li nafu x'inhil.

Laki: Nagħtu każ.

Sokrati: Dak li nafu, nifhem li nistgħu ngħidu wkoll x'inhil.

Laki: Daż-żgur.

Sokrati: Għalhekk, l-aħjar hu li ma nistharrgux mill-ewwel dwar il-hila kollha kemm hi, għax dan jista' jkun wisq għalina. Ejja naraw għandniex biżżejjed taġħrif dwar xi biċċa minnha. ^{190d} Ikun eħfef għalina.

Laki: Nagħmlu kif tixtieq, Sokrati.

Sokrati: X'biċċa mill-hila se nagħzlu? Jidhirli li l-aħjar nagħzlu dik il-biċċa li t-taħriġ bl-armi mingħalih li jgħallem, u din żgur

li kulhadd iżomm li hija l-irġulija, le?

Laki: Hekk iżommu, iva.

Sokrati: L-ewwelnett, Laki, jeħtiġilna naraw x'inhil-irġulija. Wara, ^{190e} naraw kif jistgħu jiksibuha iż-żgħażaġħ tagħna bit-taħriġ u bl-istudju. Ejja, tħajjar aqta', kif qieghed ngħidlek, x'inhil-irġulija.

Laki: F'għieh Alla, Sokrati, din m'hijjex haġa iebsa: kulmin imhejji jżomm loku u jilqa' b'sidru 'l għadu, u ma jahrabx, kun żgur li hu raġel.

Sokrati: Sew tkellimt, Laki. Izda wisq nibża' li htija tiegħi li inti ma wegibtx għal dak li kelli f'moħħi li nistaqsi, minhabba li ma fissirtx ruħi biżżejjed.

Laki: Xi trid tgħid biha, Sokrati?

Sokrati: ^{191a} Infissirlek kemm jista' jkun. Ha nieħdu dak il-bniedem li, kif għedt int, hu raġel għax żamm loku u tqabad mal-għadu.

Laki: Jien naqbel magħha din.

Sokrati: Iva, jien ukoll. Izda xi ngħidu għal dak il-bniedem li jitqabad mal-għadu waqt li qieghed jirtira, u mhux iżomm loku?

Laki: Jirtira kif?

Sokrati: Bħalma jingħad li jitqabdu s-Skiti, jirtiraw daqskemm jattakkaw, u kif iġħid Omeru, bħalma taf, meta jfaħħar iż-żwiemel ta' Eniju, ^{191b} li jafu "kif jattakkaw u kif jirtiraw imbeżza' bil-ħeffa 'l hawn u 'l hinn", u jagħti għieh lil Eniju nnifsu għal din il-hila tiegħu ta' biża', meta jsejjaħlu "qajjem il-biża'".

Laki: Tabilhaqq, Sokrati, għax dwar il-karrijiet kien qiegħed jithaddet, l-istess kif int qiegħed issemmi r-rikkieba Skiti. Dan għandu x'jaqsam mas-sellieta biż-żwiemel, iżda fejn jidhlu s-sellieta bl-armi, hu kif qiegħed ingħid jien.

Sokrati: X'aktarx, Laki, barra l-Lakedemonjani. ^{191c} Igħidu li f'Plateja, meta l-Lakedemonjani waslu wiċċ imb'wiċċ mal-irġiel wara l-barrikati tal-qasab, hadd minnhom ma baqa' hemm halli jitqabad, iżda rtiraw. Meta, imbagħad, il-Persjani tferrxu, reġgħu daru u attakkaw bħal rikkieba, u hekk rebħu dik it-taqbida kbira.

Laki: Sewwa qiegħed tgħid.

Sokrati: Dan li ridt infisser meta għedt li l-ħtija kienet tiegħi għat-tweġiba hażina tiegħek, għax il-mistoqsija għamilthiekk hażina.

^{191d} Xtaqtek tgħidli mhux biss dwar l-irġulija tas-sellieta tal-art, iżda wkoll tas-sellieta rikkieba u tas-sellieta kollha kemm huma. U wkoll dwar l-irġulija murija mhux biss fit-taqbid tal-gwerra, iżda wkoll fil-hemm tal-baħar, u wkoll ta' dawk kollha li, fil-mard u fil-faqar, jew ukoll fil-politika, juru l-irġulija tagħhom.

U wkoll, l-irġulija ta' dawk kollha li jsibu rwieħhom mhux biss quddiem it-tbatija u l-biża', iżda li huma sellieta qalbiena quddiem ix-xewqat u l-pjaċiri, kemm jekk iżommu lokhom u kemm jekk jirtiraw minn quddiem il-ġhadu. ^{191e} Jien nifhimha, Laki, li hemm l-irġulija f'dawn is-suriet kollha.

Laki: Daż-żgur, Sokrati.

Sokrati: Dawn kollha huma rġiel. Xi whud kisbu l-irġulija fil-hena, oħrajn fl-uġieġ, oħrajn fix-xewqat u oħrajn fil-biżgħat, waqt li xi whud oħrajn, jidhri li jien, kienu beżżieġha quddiem dawn l-istess hwejjeġ kollha.

Laki: Hekk hu.

Sokrati: Issa, li xtaqt inkun naf huwa x'inhuma dawn iż-żewġ affarijiet. Għalhekk, erga' wieġeb, u għidli l-ewwel x'inhid din il-ħaġa, l-irġulija, li hi l-istess f'dawn kollha li semmejna. Jew għadek ma fhimtnix?

Laki: Mhux wisq.

Sokrati: ^{192a} Ara, dan li rrid infisser: nagħmluha li jiena qiegħed nistaqsik, ngħidu aħna, dwar il-ħeffa bħalma nsibuha fil-ġiri u

fid-daqq tal-kitarra, fit-taħdit u fit-tagħlim, u f'ħafna suriet oħra. Hija xi haġa li jkollna f'kull għemil li nistgħu nsemmu, kemm bid-dirgħajn jew bir-riġlejn, jew bil-ħalq jew bil-lehen, jew bil-moħħ. Mhux hekk tużaha int?

Laki: Daż-żgur.

Sokrati: Issa, naghmluha li xi hadd qalli: Sokrati, xi trid tfisser b'din il-ħaġa li fis-suriet kollha sejjahtilha heffa? ^{192b} It-tweġiba tiegħi se tkun hekk: Insejjah heffa dik il-hila li biha tagħmel ħafna fi żmien qasir, kemm jekk bil-lehen jew go tigrja jew f'kull haġa oħra.

Laki: Tkun tkellimt is-sew.

Sokrati: Issa għidli inti, Laki, l-istess haġa dwar l-irġulija. X'hila hi din, kemm jekk fil-hena jew fl-uġieġħ, jew f'dawk is-suriet kollha li fiha għedna li tista' tinstab, li semmejna rġulija?

Laki: Heqq, jekk għandi nsemmi xi haġa li hemm fihom kollha, jidhirli li hija r-ruħ li żzomm shiħ bis-sabar.

Sokrati: ^{192c} Daż-żgur, hekk irridu naghmlu biex inwieġbu l-mistoqsijiet ta' xulxin. Jidhirli li ma jistax ikun li kull ruħ li żzomm shiħ bis-sabar għandha l-irġulija. Qieghed nahseb hekk, Laki, għax żgur li inti żzomm l-irġulija fost wahda mill-ħwejjeg tajba.

Laki: Fost l-aqwa, ħa ngħidlek.

Sokrati: Hija tajba u xierqa dik ir-ruħ li żzomm shiħ bis-sabar meta hija magħquda mal-għerf?

Laki: Daż-żgur.

Sokrati: ^{192d} U meta magħquda mal-bluha? M'hijiex ħazina u barra minn lokha?

Laki: Iva.

Sokrati: Tista' tgħid li hi xierqa meta hija ħazina u barra minn lokha?

Laki: Lanqas haqq, Sokrati.

Sokrati: Mela ma taqbilx li din ir-ruħ li żzomm shiħ bis-sabar għandha l-irġulija minħabba li m'hijiex tajba. Izda l-irġulija hija tajba.

Laki: Sewwa qieghed tgħid.

Sokrati: Għalik, mela, ruħ għarfa li żzomm shiħ bis-sabar għandha l-irġulija.

Laki: Milli jidher.

Sokrati: ^{192e} Ejja naraw fiex inhi għarfa. Fil-ħwejjeg kollha, żgħar u kbar? Jekk xi hadd iżomm shiħ bis-sabar fin-nefqa għarfa ta' flusu, għax jaf li se jimla butu meta jħalli idu, dan tgħid li għandu l-irġulija?

Laki: Alla tiegħi, mhux jien.

Sokrati: X'tgħid jekk ikollok tabib li, meta jkollu 'l ibnu jew 'il xi hadd qieghed ibati bil-pulmuni minfuha u jitolbu x'jiekol jew x'jixrob, jibqa' shiħ bis-sabar kollu u jjiċhadhomlu?

Laki: ^{193a} Din m'għandhiex x'taqsam lanqas.

Sokrati: Issa, mela, meta għandek raġel li jzomm shiħ f'xi gwerra, u hu kollu kemm hu mħeġġeġ biex jitqabad għax jaf li se jkollu 'l min jagħtih daqqa t''d u li l-qawwiet għedewwa se jkunu iżgħar u aktar dgħajfa minn tiegħu, u jaf li għandu qagħda ta' art aħjar. Issa inti, lil min iżzomm b'raġel l-aktar, lil dan, li hu mħejji sa snien u qiegħed iżomm shiħ bil-għerf kollu, jew 'il xi wiehed ieħor li qiegħed fuq in-naħa tal-qawwa l-oħra u jzomm shiħ u jjaqflu?

Laki: ^{193b} Jidhirli li l-ieħor tan-naħa l-oħra, Sokrati.

Sokrati: Imma dak m'huwiex aktar iblah minn dan?

Laki: Sewwa qiegħed tghid.

Sokrati: Jiġifieri għalik wiehed li, f'taqbida biż-żwiemel, iżomm shiħ għax jaf is-sengħa taż-żwiemel hu anqas raġel minn dak li jzomm shiħ mingħajr ma għandu din is-sengħa.

Laki: Hekk naħseb.

^{193c} Sokrati: Kif ukoll dak li jzomm shiħ għax imħarreġ fil-wadab jew fl-isparar jew f'xi tahrig ieħor.

Laki: Hekk hu.

Sokrati: Kif ukoll kulmin iżomm shiħ meta jaqtagħha li jinzel ġo xi bir, jew jghodos, jew jagħmel xi haġa bħal din, mingħajr ma jkun jaf is-sengħa, għalik dan hu aktar raġel minn min jifhem.

Laki: Heqq, x'tista' tghid aktar minn dan, Sokrati?

Sokrati: Xejn, jekk jidhirlek hekk.

Laki: Izda jien mhux hekk naħseb.

Sokrati: U tara wkoll, Laki, li nies bħal dawn huma aktar boloh fis-sogru tagħhom biex iżommu shiħ minn dawk li jagħmluh bit-tahriġ.

Laki: Milli jidher.

Sokrati: ^{193d} Issa l-ewwel sibniex li min għandu din l-irġulija belha, u min iżomm shiħ hekk, jagħmel hażin u jgħaxxaqha?

Laki: Hekk hu.

Sokrati: L-irġulija sibnieha haġa tajba.

Laki: Tabilhaqq.

Sokrati: Izda issa qeġhdin ngħidu bil-maqlub, li din il-haġa hażina, li żzomm shiħ bil-bluha, hija l-irġulija.

Laki: Tassew.

Sokrati: Jidhirlek li sewwa qeġhdin ngħidu?

Laki: F'għieħ Alla, Sokrati, mhux jien.

min kien

Platun

Il-filosfu kbir Grieg tal-qedem, Platun, tharreg mill-familja aristokratika tieghu ghall-politika. Izda l-politika tnaffar minnha meta ra li, minghajr it-tahrig u l-hsieb mehtieg, tista' ggib dannu kbir, kemm lill-istat daqskemm lill-individwi.

Meta mbaghad, ta' zaghzugh li kien, Platun iltaqa' ma' Sokrati—hassieb intelliġenti u rozz—tant impressjonah li ddecieda li jintefa' ghall-filosofija u, aktar tard, ghat-tagħlim.

Platun mhux biss huwa meqjus bhala l-akbar filosfu tal-qedem, izda ta' kull zmien. Tista' tghid li l-bieca l-kbira tal-frieghi kollha tal-filosofija, sahsitra llum, bdihom hu, u kiteb u ghallem dwarhom b'awtorita morali u intellettuali kbira.

Wara l-laqqhat tieghu ma' Sokrati, u speċjalment wara l-mewt ta' dan il-filosfu stramb, Platun ivvjagga fil-lvant tal-Mediterran u kompla jitharreg fil-filosofija u fi xjenzi ohra.

Imbaghad, wara dawn il-vjaggi, huwa nghata ghat-tagħlim. Ghall-ewwel ittanta jagħmilha mal-mexxejja politiċi biex jipprova jdahhlihom f'it melh go mohhhom. Izda spicca hazin ... u sahsitra nbiegh bhala skjav!

Wara qataghha li jharreg lill-istudenti. Ghal dan waqqaf l-Akkademja g'ewwa Ateni, il-Greċja, u baqa' jghallem hemmhekk ghall-bqija ta' hajtu.

